

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
РНЦ ВСЕСВІТНЬОЇ МИТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
АКАДЕМІЯ СОЦІАЛЬНИХ НАУК УКРАЇНИ

XIII міжнародна наукова конференція

ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА

24–25 жовтня 2019 р.
Дніпро

Тези доповідей

ОРГКОМІТЕТ

ХІІ міжнародної наукової конференції “ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”

Головуючі:

1. *Смолій В. А.* – д.і.н., академік НАН України, директор Інституту історії України Національної академії наук України;
2. *Ченцов В. В.* – д.і.н., д.держ.упр., проф., перший проректор Університету митної справи та фінансів.

Заступники головуючих:

3. *Дячок О. О.* – к.і.н., доц., доцент каф. історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів;
4. *Колесников К. М.* – д.і.н., проф., завідувач каф. історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів;
5. *Приймаченко Д. В.* – д.ю.н., проф., проректор з наукової роботи Університету митної справи та фінансів;
6. *Шевченко В. В.* – к.і.н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Інституту історії України Національної академії наук України.

Члени організаційного комітету:

7. *Блануца А. В.* – к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України Національної академії наук України;
8. *Дерев'яко Т. П.* – начальник редакційного відділу Університету митної справи та фінансів;
9. *Марценюк О. О.* – к.держ.упр., керівник навчально-наукового центру Університету митної справи та фінансів;
10. *Морозов О. В.* – д.і.н., доц., професор кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів;
11. *Разживін В. М.* – начальник відділу міжнародних зв'язків Університету митної справи та фінансів.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Університету митної справи та фінансів
(протокол № 3 від 15.09.2019 р.)*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту історії України НАН України
(протокол № 7 від 26.09.2019 р.)*

Наукова редакція О. О. Дячка та В. В. Шевченко
Упорядкування О. О. Дячка

Отже, наприкінці 1916 р. стає помітним зменшення виплавки металу, що супроводжувалося інфляційними процесами і спричиняло зростання цін на продукцію та ставило у скрутне становище всю металообробну промисловість. Так, наприкінці 1916 р. керівники Дніпровського металургійного заводу вказували, що собівартість чавуну зросла майже вдвічі, рейок і сортового заліза – майже втричі. Фактично вже наприкінці 1916 – на початку 1917 рр. купівля імпортного металу була доцільнішою за витрати на його виробництво. Надмірна етатизація економічних відносин загострила стосунки підприємців у сфері виробництва та реалізації металу і сприяла поширенню так званого “металевого голоду”, зумовленого значною невідповідністю попиту у пропозиції.

ВПЛИВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА КРИЗУ ОЗБРОЄНЬ (1915–1916 рр.)

Дейнеко Сергій Миколайович

Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова (м. Харків)

Перша світова війна виявила суттєві недоліки у військово-технічному забезпеченні російської армії. Спираючись на досвід російсько-японської війни, більшість російських генералів дотримувалися думки, що можлива війна з Німеччиною та Австро-Угорщиною довго не триватиме. Згідно з цією концепцією розроблялися мобілізаційні плани та запаси різноманітних видів озброєнь і боєприпасів. Так, наприклад, резерви артилерійських снарядів складали тисячу пострілів на одну гармату. Але вони повністю вичерпалися за чотири місяці, а не за рік, як розраховували у російському Генеральному штабі. Аналогічна ситуація склалася зі стрілецьким озброєнням – гвинтівками та кулеметами. Професор Миколаївської академії Генерального штабу, генерал-лейтенант М. М. Головін під час своїх досліджень дійшов висновку, що “действительные потребности армии превзошли мобилизационные расчёты более чем на 150 проц. 11 миллионов винтовок не хватало, и их откуда-то нужно было получить”. Таким чином, російська армія зустріла 1915 р., маючи велику нестачу озброєнь. Показовим є приклад, наведений у листі тим же М. М. Головіним: “... в бытность мою генерал-квартирмейстером 9-й армии я получил в августе 1915 года телеграмму штаба Юго-Западного фронта о вооружении части пехотных рот топорами, насаженными на длинные рукоятки; предполагалось, что эти роты могут быть употребляемы как прикрытия для артиллерии. ... Я привожу эту почти анекдотическую попытку ввести «алебардистов» только для того, чтобы охарактеризовать ту атмосферу почти отчаяния, в которой находилась русская армия в кампанию 1915 года”.

У цій ситуації логічним рішенням для виходу з кризи стало би збільшення виробництва озброєння та боєприпасів на відповідних підприєм-

ствах. Але промисловість не справлялася з тим великим навантаженням, яке з'явилося у 1915 році. Так, зокрема, згідно з мобілізаційним планом, річна продуктивність трьох патронних заводів: Петроградського, Тульського і Луганського, – мала скласти 550 млн набоїв на рік, хоча реально, як згодом виявилось, місячна потреба армії в набоях склала 250 млн на місяць!! Тобто різниця між теорією та дійсністю була суттєвою. Промисловість не мала можливості повністю забезпечити армію озброєнням і боєприпасами. Не вистачало технічних можливостей, іншими словами – спостерігався гострий дефіцит верстатів, за допомогою яких можна було би відносно швидко збільшити обсяги виробництва вказаної продукції. Нестачу обладнання могли би ліквідувати за рахунок збільшення виробництва верстатів, але значну їх кількість Російська імперія імпортувала, у тому числі з Німеччини.

Проблему дефіциту озброєнь та боєприпасів намагалися вирішити декількома шляхами: 1. Залучення до виробничого процесу всього наявного парку верстатів. Зокрема, в травні 1915 р., генерал В. Сухомлинов звернувся до земських організацій за допомогою у розміщенні військових замовлень на приватних підприємствах та ремісничих училищах. Наприклад, Київська губернська земська управа доповіла, що може надати до 300 верстатів; 2. Придбання обладнання за кордоном. Так, в 1915 р., у Франції та Британії працювала місія адмірала О. І. Русіна. Її мета – придбання стратегічно важливих матеріалів та обладнання. Лише три заводи: Іжевський, Тульський та Сестрорецький, – замовили у 1914 р. 2500 верстатів. Російське посольство в Швеції, через яку йшов основний потік вантажів, розподіляло їх за важливістю і терміновістю, на першому місці знаходилися верстати; 3. Розміщення військових замовлень за кордоном, на підприємствах Франції, Великої Британії, США і Японії.

Виникає логічне питання, як могло так статися, що, готуючись до війни, російське політичне та військове керівництво не звернуло увагу або не зважило на потреби військово-промислового комплексу.

Відомо, що верстатобудування в Російській імперії знаходилося на невисокому рівні. Основним імпортером товарів даної групи стала Німеччина. З 1898 по 1907 р. німецькі машинобудівники ввезли до Росії різноманітних машин та запчастин до них на 34 млн 800 тис. рублів, а у 1912 р. ця сума збільшилася до 88 млн 400 тис. рублів. Звісно, це були не тільки верстати. Професор В. І. Гриневецький, який вивчав розвиток промисловості Російської імперії напередодні Першої світової війни констатував: “Производство машин для промышленности увеличилось с 1900 по 1912 г. почти втрое и достигло 90 млн рублей, но одновременно привоз машин из-за границы, включая пошлину, достиг в 1912 г. 182 млн рублей, составил 125% от внутреннего производства промышленных и сельскохозяйственных машин”. Це свідчить не тільки про значні обсяги ринку, але і про те, що широко відома політика протекціонізму культивована російським урядом, не захищала вітчизняних верстатобудівників.

У Російській імперії верстати виробляли лише на декількох підприємствах: Герлях і Пульст у Варшаві, Фельзер в Ризі, Фенікс в Петербурзі та Краматорську, Бромлей в Москві та ще на низці підприємств, які паралельно з промисловим обладнанням випускали іншу продукцію. Вироби вищезначених фірм це крупні важкі верстати, що використовувалися на суднобудівних та артилерійських заводах. Але, як відомо, для виробництва стрілецької зброї та різноманітних видів боєприпасів необхідні невеликі легкі верстати – токарні, свердлильні тощо. Втім, виготовлення цього обладнання в Російській імперії вважалося економічно не вигідним ще з 90-х рр. XIX ст.

Професор М. М. Саввін, ще у 1915 р., назвав декілька причин, що сприяли цьому: “многообразие типов станков, к которому приучен русский потребитель иностранными производителями; ...трудность конкуренции, при существующих ставках, дороговизна сырых материалов и капитала, отсутствие специально обученных рабочих и ограниченность внутреннего рынка”. На наш погляд, з усіх вищезазначених причин необхідно виокремити і розглянути основну – “существующие ставки”.

Мита, які сплачували імпортери при ввезенні верстатів на територію Російської імперії, мали протекціоністський характер тільки по відношенню до російських виробників важкого устаткування. Однак обладнання у ваговій категорії 20–60 пудів та високоточні прилади обкладалися невисоким митом, що сприяло масовому завезенню даної продукції з-за кордону і робило не вигідним виробляти її в Російській імперії.

Згідно з розрахунками професора М. М. Саввіна, середня ціна за пуд верстата іноземного виробництва загальною вагою до 100 пудів складала 15 руб. 27 коп., мито – 28% від цієї вартості; для наступної вагової категорії, від 100 до 600 пудів, ціна за пуд складала 10 руб. 70 коп., мито – 39% від вартості; для важкого обладнання, чия вага перевищила 600 пудів, ціна за пуд складала 6 руб. 86 коп., мито – 61%.

Відповідно, поглянувши на ці цифри, можна впевнено сказати, що виробляти легкі верстати в Російській імперії на межі XIX–XX ст. було економічно не вигідно. І цьому сприяла, перш за все, митна політика російського уряду. Саме за свою недалекоглядність на початку XX ст. вже невдовзі, у роки Першої світової війни, Російська імперія заплатила велику ціну, як в грошовому вимірі (придбання за кордоном зброї, боєприпасів, промислового обладнання), так і в людському (великі втрати російської армії внаслідок дефіциту зброї та боєприпасів).